

Risk Yönetimi Perspektifinden Bakış: Salgınların Kent Planlama Süreçlerine Etkileri

Nur Sinem PARTİGÖÇ¹, Çiğdem TARHAN^{2*}

Öz

Salgınlar konusunda, önceki dönemlere kıyasla, insanlık tarihinin son 50 yıllık döneminin rahat atlatıldığı üzerine yetkili otoriteler tarafından genel bir görüş birliğine varılmış durumdadır. Bu durumun, Risk Yönetimi ve Sakınım Planlaması konularında ‘hazırlıklı olma’ halinden uzaklaşılmasına neden olduğu açıktır. Ayrıca, günümüzde karşı karşıya kalmış olduğumuz Covid-19 salgınında yaşanan kayıpların bu rahatlama halinin öngörülen bedelleri olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Farklı tarihsel dönemlerde Atina, Meksika, Roma, Londra, Paris, İstanbul gibi hem nüfus yoğunluğu ve yapılaşma dinamikleri hem de idari ve ekonomik açılarından bulunduğu coğrafyada ön plana çıkan kentlerde gözlenen salgınlarla (tifo, kolera, veba, sıtma, çiçek salgını, vb.) kıyaslandığında, günümüzde insanlığın gelmiş olduğu gelişmişlik ve farkındalık seviyesiyle salgın hastalıklarla mücadele konusunda daha dirençli, doğru yöntemler kullanarak halk sağlığının kentsel alanlarda ivedilikle tahsis edilmesi, toplumsal bilinç ve farkındalık konularına daha hakim olması beklenmektedir. Dünya çapında farklı uzmanlık alanlarında yapılan pek çok araştırmanın ortaya koyduğu üzere, milattan önceki dönemlerden günümüze gelen süreçte salgınlar özellikle nüfusun yoğun ve kalabalık biçimde yaşadığı kentsel alanlarda yalnızca halk sağlığını tehdit eden bir unsur olmamıştır. Aynı zamanda, kentlerin sosyal, ekonomik, çevresel ve idari yapıları ile tarihsel süreçteki rollerine etki eden önemli bir dönüm noktası niteliği taşıdığı da görülmektedir. Öyle ki, yaklaşık 200 yıl önce dünya genelinde kırsal alanın terk edilmesiyle başlayan kente göç hareketi ve dolayısıyla kentsel yaşam beklentisi günümüzde tam tersi yönde eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Bunun temel nedeni, kentsel yaşantının tüm sanitasyon ve halk sağlığı sorunlarının birincil kaynağı olduğunun farkına varılmasıdır. Peki, tarihsel süreç içerisinde pek çok salgın tecrübesinin doğal bir sonucu olarak gelişen farkındalık ve salgınlar gibi beşeri afetler karşısında öğrenilen ‘hazırlıklı olma’ halinin kentsel alanlara yansımaları nasıl olmuştur? Çalışmanın temel amacı, bu soruya tatmin edici ve günümüzde yaşanmakta olan Covid-19 salgınının olası kayıplarının azaltılması adına mekansal organizasyona yönelik çözüm niteliği taşıyan yanıtlar bulmaktır. Akademik yazında kamusal alanların önemine, toplum yaşantısında sosyal mesafenin gerekliliğine, yapı nizamlarından donatıların dağılımına kadar pek çok fiziksel müdahaleye duyulan ihtiyaca ve kentsel açık – yeşil alanların niceliksel ve niteliksel yetersizliğine vurgu yapan çalışmalar ile bu çalışmanın ortak paydası, kent planlamanın bu tür beşeri afetlerde etkin ve çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirebilme potansiyeli taşımasıdır. Ayırdığı temel husus ise, önceki dönemlerde salgınlar ve etkilerine yönelik farklı uzmanlık alanlarında (Epidemiyoloji, Halk Sağlığı, Enfeksiyon Hastalıkları, Tarih, Ekonomi, vb.) yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak yapılan tek yönlü değerlendirmelerin aksine, bu çalışmada salgınların kentsel alandaki yansımalarının çok yönlü biçimde ele alınacak olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Kent Planlama, Beşeri Afetler, Risk Yönetimi, Halk Sağlığı

¹ Pamukkale Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Denizli

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, İzmir

*İlgili yazar / Corresponding author: npartigoc@pau.edu.tr / spartigoc@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 19.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.12.2021

An Overview from the Perspective of Risk Management: The Effects of Epidemics on Urban Planning Processes

Abstract

As a comparison between previous periods and nowadays, a general consensus has been reached by the authorities that the last 50-year period of humanity's history has been comfortably survived in terms of struggling with disease. It is clear that this situation has led to a shift away from 'being prepared' for Risk Management and Emergency Planning. Moreover, it would be wrong to say that the losses experienced in the Covid-19 epidemic that humanity has to face recently have emerged as the prices for this relief. The main expectation related to struggling with epidemics (typhoid, cholera, plague, malaria, smallpox epidemic, etc.) is to be more dominant with the level of development and awareness that humanity has come to today. This struggle will be tilted at being more resilient in face of epidemics, the rapid allocation of public health in urban areas and the social awareness issue. The comparison between today's instruments and previous instruments in struggling with disease is significant to comprehend the importance of struggle with epidemics especially in the prominent cities (Athens, Mexico City, Rome, London, Paris, Istanbul, etc.) due to their dense population, construction dynamics, administrative role and also economic conditions. As many studies conducted in different disciplines around the world have shown, epidemics have not only been a threat to public health especially in urban areas where dense population and crowd exist in the period from before B.C. to the present day. At the same time, it is seen that epidemics are the milestones that affect their social, economic, environmental and administrative structures and their role in the historical process. In fact, the trends related the movement of migration from rural to urban areas and also urban life expectancy has revealed in the opposite direction today on the contrary of trends about 200 years old. The main reason for this shifting is the realization that urban life is the primary source of all sanitation and public health problems. So, how do the awareness which is developed as a natural result of many epidemic experiences in the historical process and the condition of 'being prepared' which is learned in the face of anthropogenic disasters reflect on urban areas? The main goal of this study is to find satisfactory answers for this question and also solutions in order to reduce the possible losses of the Covid-19 epidemic. The common ground of this study and other studies is that urban planning discipline has a potential to develop an operative and solution-oriented approach. The context of these other studies includes the importance of public space, the social distance in community life, the planning applications (the building regulations, the distribution of urban facilities, etc.) and also the inadequacy of open and green areas qualitatively and quantitatively. On the other hand, the differentiating ground of this study and other studies is that the multilateral approach to the reflections of epidemics in urban areas in this study. According to the findings of other studies, it can be said that many one-way assessments are made related to the effects of epidemics' in different disciplines (Epidemiology, Public Health, Infectious Diseases, History, Economics, etc.) in the previous period.

Keywords: Epidemic, Urban Planning, Anthropogenic Disasters, Risk Management, Public Health

1. Giriş

Kentsel alanlara dair başlı başına yeni bir yaklaşım içeren Sağlıklı Kentler Projesi, yalnızca halk sağlığına yönelik olması beklenen ideal koşulların kentlerde tesis edilmesi üzerine değil; aynı zamanda 1980'li yıllardan günümüze pek çok alanda kendisini var eden sürdürülebilirlik

kavramı zemininde önemli bir anlayışın büyüüp gelişmesine vesile olmuştur. Doğal ve/veya beşeri afetler söz konusu olduğunda, kentlerde mevcut şartlar altında gözlenen nüfus birikimi, yapılaşma ve kentleşme süreçlerinin doğal bir sonucu olarak, öngörülen ve öngörülmeyen tüm riskler için ortak kamusal alanların birer 'kuluçka' niteliği taşıdığı algısı, Mart 2020 döneminden beri gündemimizi oluşturan pandemi süreciyle pekişmiş durumdadır. Nihai hedef olarak algılanan ve gerekli nitelikler sağlandığında günümüz kentsel yaşamının daha güvenli, sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek fiziksel çevrelere evrileceğini varsayan bu proje, özü itibarıyla, planlı bir kentleşme süreci için yöntem tarifidir. Çünkü nihai amaç mevcut kentsel yaşam şartlarını olduğundan daha iyi hale getirmek olarak ortaya konulacaksa, dünyanın farklı coğrafyalarında belirlenen süreler içerisinde başarıyla tamamlanan ve uygulamada karşılık bulamadan rafa kaldırılan bir 'sağlıklı kent' projesi fikrinin sürdürülebilir olması beklenemez.

Farklı niteliklere ve çözülmeyi bekleyen problemlere sahip kentler için evrensel nitelik taşıyan çeşitli ilkeler, 'sağlıklı kent' projesi fikrini ortaya koyan Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmiştir. Hem fiziksel mekanın hem de farklı boyutlarıyla (sosyal, ekonomik, çevresel, yasal, vb.) kentli yaşamının planlanması sürecine yön veren ve karar mekanizmaları için bir tür yol rehberi niteliği taşıyan bu ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (DSÖ, 2021): (a) Sürdürülebilir ekosistem, (b) yapı ve doğal çevreyle uyumlu kent, (c) mirası korunmuş kent, (d) sağlıklı, temiz, güvenilir yaşam çevreleri, (e) deneyim ve kaynaklara erişim, (f) güçlü ekonomik yapı, (g) temel ihtiyaçların karşılanması, (h) denetleyici toplum yapısı, (i) farkındalık ve katılım ve (j) optimum seviyede kamu sağlığı.

Küreselleşen dünya düzeninde sağlığın önemli bir insan hakkı değil de piyasa koşullarında alınıp satılabilen bir meta haline getirilmiş olması, nüfusun ağırlıklı olarak kentsel alanlarda yaşadığı günümüz koşullarında olası her türlü riski kısa ve uzun vadede öngörülemez hale gelmiştir. Ayrıca, sermaye birikiminin nesnesi haline gelen kentlerde neo-liberal politikaların geçirdiği yapısal dönüşümün doğal bir sonucu olarak, doğa merkezli çevre anlayışının terk edildiğini ve sürecin insan merkezli olacak biçimde ilerlediğine tanıklık etmekteyiz. Başka bir deyişle, doğanın araçsallaştırıldığı koşullar altında kurgulanan yaşam alanlarına 'kent' demektediriz. Bu sebeptir ki, insanlık tarihinin geneline bakıldığında, 20.yüzyıldan sonra izlenen kitlesel hastalıklar (kolera, tüberküloz, veba, çiçek, tifüs, HIV/AIDS, Ebola, Covid-19, vs.) daha yıkıcı etkilere sahiptir ve hatta küresel düzlemde meydana gelen can kayıplarının öncül sebeplerini oluşturmaktadır (Snowden, 2019). Sanderson, Covid-19 salgınından en çok düşük ekonomik gelire sahip kentler ve bölgelerin (gecekondu alanları) etkileneceğini ve salgının bitimiyle birlikte kentsel dirençliliği azaltan bu 'hastalıklı' alanlarda yaşam şartlarının iyileştirilmesinin öncelikli müdahalelerden biri olacağını ifade etmiştir (Sanderson, 2020). Bu noktadan hareketle, meydana gelen yapısal dönüşümün kentsel dönüşüm süreçleriyle eşgüdümlü ve paralel ilerlemediği ve bedellerinin ağır biçimde ödendiği söylenebilir.

Toplumsal yaşamı her yönüyle etkileyen ve halk sağlığını tehdit eden kitlesel hastalıkların, başka bir deyişle salgınların, tarihsel perspektiften bakıldığında, farklı coğrafyaların kendilerine has kırılmalıklarının ölçülmesi için önemli birer gösterge olduğu açıktır. Tıpkı doğal ve/veya beşeri afetler meydana gelmeden önce risk planlamasının doğru biçimde uygulanması halinde olası afet risklerinin azaltılması veya minimize edilmesi konularında kayda değer başarılar elde ediliyorsa, yoğun nüfusun bir arada yaşadığı kentsel alanlar için halk sağlığı konusunda atılacak doğru adımlar da bu kırılmalıkların azaltılmasına vesile olacaktır. Ancak yaklaşık iki yıldır küresel ölçekte etkisini gösteren Covid-19 pandemisi sürecinde, insanoğlu kent yaşamının olası kriz senaryoları için hazırlıksız olduğuna, ortak kamusal alanların kenti 'besleyen' bir rolden çıkıp 'hasta eden' bir role girdiğine ve eşit kent hakkına sahip olunmaması durumu karşısında risklerin nasıl krizlere dönüştüğüne tanıklık etmek durumunda kalmıştır. Kentsel yaşam kalitesinin tesis edilmesi için ortaya konulan ilkelerin (sağlıklı ve güvenilir yaşam çevreleri, kolay erişim ve iletişim, güçlü ve destekleyici

toplum gibi, vb.) (DSÖ, 2021) uygulama ve denetim süreçlerinde sınıfta kalan kentlerin durumu düşündürücüdür.

Belirtilen kapsam çerçevesinde, çalışmada modern yaşamın öne çıkan özelliklerinin (mega kentler, farklı açılardan gözlenen eşitsizlikler ve yetersizlikler, iklim değişikliği, vb.) tarihsel süreç içerisinde yaşanan salgın örnekleri üzerinden irdelenmesi ve kentsel dirençliliği etkileyen faktörlerin tartışılması amaçlanmıştır. Ayrıca, çalışmada günümüzde yaşanmakta olan Covid-19 salgınının olası kayıplarının azaltılması adına mekansal organizasyona yönelik çözüm niteliği taşıyan yanıtlar bulmaktır. Akademik yazında kamusal alanların önemine, toplum yaşantısında sosyal mesafenin gerekliliğine, yapı nizamlarından donatıların dağılımına kadar pek çok fiziksel müdahaleye duyulan ihtiyaca ve kentsel açık – yeşil alanların niceliksel ve niteliksel yetersizliğine vurgu yapan çalışmalar ile bu çalışmanın ortak paydası, kent planlamanın bu tür beşeri afetlerde etkin ve çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirebilme potansiyeli taşımasıdır. Ayrıştığı temel husus ise, önceki dönemlerde salgınlar ve etkilerine yönelik farklı uzmanlık alanlarında (Epidemiyoloji, Halk Sağlığı, Enfeksiyon Hastalıkları, Tarih, Ekonomi, vb.) yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak yapılan tek yönlü değerlendirmelerin aksine, bu çalışmada salgınların kentsel alandaki yansımalarının çok yönlü biçimde ele alınacak olmasıdır.

2. Beşeri Afet Türü Olarak Salgınlar ve Kent

“*Tarihteki pandemiler uzun vadede kökten değişimlerin ipuçları verir.*” diyen Nükhet Varlık'ın (Varlık, 2020) tespitinden yola çıkarak, toplumları ve toplumsal yaşamı uzun yıllar boyunca etkisi altında almış salgınlara dair insanlığın sahip olduğu birikimin M.Ö. 2000 yılından günümüze kadar uzanan süreçte gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz (Menteşe, 2020). Bu tecrübelerin edinilme yollarından biri de kentsel alanda gözlenen yansımalarıdır. Pek çok kentte noktasal olarak başlayan ancak zamanla yayılım gösteren salgın hastalıkların, coğrafi koşullar ve farklılaşan niteliklere odaklanılmadığı durumda, kentsel alanlarda benzer değişimler gösterdiği ortaya konulmuştur (Erkan, 2020).

Genel ifadeyle, salgınların meydana geldiği dönemlerde kentsel nüfusun belirgin biçimde azalması, demografik dengelerin değişmesi, dönemin güçlü ve önde gelen yönetim mekanizmalarını temsil eden iktidarların itibar kaybetmesi, siyasal ve ekonomik yapıda beklenmedik değişimler gözlenmesi, ekonomik kayıpların kentleri daha kırılgan hale getirmesi, kentlerde mekansal farklılaşmalar ve fonksiyonel dönüşümler gözlenmesi, göç dalgalarının tetiklenmesi, kentleşme süreçlerinin hızlanması, kitlesel ve toplumsal huzursuzluklar yaşanması, değer sistemlerinin ve sosyal yapıların dönüşmesi ve farklılaşması, altyapı ve üst yapıya ilişkin iyileştirmelere öncelik verilmesi, sıhhi yeniliklerin ön plana çıkması ve halk sağlığını odağa alan tasarım anlayışının kent planlama süreçlerini yönlendirmeye başlaması gibi kritik değişimler izlenmiştir (Erkan, 2020; Öner, 2020).

Tarihsel kayıtlarda, M.Ö. 1650'de Mısır'da görülen ilk salgınlardan günümüze kadar geçen süreçte kısa bir zaman diliminde çok sayıda insanın hayatını kaybetmesinin toplumsal dinamikleri önemli ölçüde etkilediği (Menteşe, 2020) ve değişen koşullara adapte olabilme hızlarına göre pandemi süreçlerinin kentsel alanlarda farklı seyrettiği ifade edilmektedir. Benzer biçimde, karmaşık yapısal özelliklere sahip kentlerin beşeri bir afet türü sayılan salgınlar karşısında verdiği tepkiler ve salgınla mücadele sürecinde geliştirdiği yöntemler de çeşitlenmektedir. 19. yüzyılın başından günümüze kadar farklı salgın türleri için geliştirilen aşı çalışmalarının kentlerde vaka sayılarının düşürülmesi adına çok önemli bir adım olduğunu, belirtilen zaman diliminde aşı geliştirme süresinin ortalama 30 yıl olduğunu ve kentsel yaşantıyı köklü biçimde etkileyen pandemi süreçlerinin her salgın türü özelinde farklılık gösterdiği akademik yazında vurgulanan hususlardır. Örnek olarak, Hurford ve Davis

tarafından yapılan ve Wildeford tarafından aktarılan araştırmaya göre, aşı geliştirme süresi çiçek hastalığı için 26 yıl (1770-1796), kolera için 30 yıl (1854-1884), tifo için 58 yıl (1838-1896), sarıhumma için 27 yıl (1912-1939), kabakulak için 22 yıl (1945-1967) ve kızamıkçık için 7 yıl (1962-1969) sürmüştür (Wildeford, 2017).

Bu tür 'hazırlıksız yakalanma hali' durumunun doğurduğu sonuçlar bakımından bazı örnekler (Atina, Roma, Londra, Paris ve İstanbul) bu çalışma kapsamında değerlendirilecektir. M.Ö. 430 – 426 yılları arasında Atina kentinde görülen veba salgını, tarihsel süreçte salgınlar sebebiyle önemli kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Kent nüfusunun üçte birinin salgın sebebiyle hayatını kaybetmesi, kent için stratejik öneme sahip Moran Savaşı'nın kaybedilmesi, kentin konumlandığı coğrafyada siyasal ve ekonomik olarak güç ve prestij kaybetmesi, merkezi yönetimin idari açıdan zayıf düşmesi sonucu kentin işgal altında kalması ve salgın ve savaşların toplumsal yapı üzerindeki doğal sonuçlarından biri olarak birlik duygusunun yıkılması gibi farklı açılardan kentsel yaşantıyı etkileyen sonuçlar ortaya çıkmıştır (Erkan, 2020; Günay, 2020; İnal, 2020). Aktarılan sonuçlar doğrultusunda denilebilir ki, kentsel yaşamın en önemli bileşenlerinden biri olan sosyal yapı dinamikleri, salgınların doğurduğu olağanüstü koşullar karşısında oldukça kırılabilir ve değişmeye açıktır. Geçmiş dönemlerde tecrübe edilen veba salgını ve/veya türevlerinin etkisiyle değişmek durumunda kalan kent ve kentliye dair pek çok faktörü, günümüzde Covid-19 salgını sürecinde de insanoğlunun bir kez daha deneyimlemek zorunda olduğu açıktır.

Roma kenti örneğinde ise, MS. 165-180 yılları arasında görülen Antoninus vebasının Yakın Doğu seferleri sonrasında askerler tarafından kente taşındığı (Türk vd., 2020) ve Roma İmparatorluğu'nu yönetimsel ve askeri açılardan önemli ölçüde zayıflattığı bilinmektedir. Aynı dönemde, tıpkı kentsel alanlarda olduğu gibi, salgının etkilerinin kırsal alanlarda gözlenmesi ve tarımsal odaklı faaliyetlerin giderek azalması nedeniyle kırdan kente göçün önemli ölçüde arttığı kayıtlarda yer alan bilgiler arasındadır. Önemli ticaret yolları üzerinde konumlanan Roma kentinde salgınlar nedeniyle ticari faaliyetlerin ve etkinliğin durma noktasına gelmesi ise, kriz koşulları yaratan salgın hastalıkların kente etkilerinin yalnızca fiziksel boyutta olmadığını; ekonomik ve yönetsel süreçler açısından da ciddi kayıplar yaşandığını gözler önüne sermektedir. Diğer yandan, 'sıhhi yenilikler' olarak adlandırılan içme suyu şebekeleri, kanalizasyon, çöplerin toplanmasına yönelik yerel ölçekli çalışmalar kentte halk sağlığının korunabilmesi için bu dönemde oldukça gerekli adımlar olarak görülmüştür. Tarihi kayıtlarda, günde 2000 kişinin ölümüne neden olan veba salgınının bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılması için gereken 'tıbbi yeniliklerin' ise bu dönemde uygulanmadığı yer almaktadır (Furuse vd., 2010). Bu uygulamalar ışığında, Roma kentinde salgınlarla mücadele kapsamında yürütülen çalışmaların bulunduğu yüzyılın koşullarının dışında ve üzerinde olduğunu yorumlamak mümkündür. Halk sağlığı alanında yapılan çalışmaların kentsel refah ve kentlilerin yaşam kalitesini arttırdığı gerçeğinin unutulmaması, Roma kentini kentleşme süreçlerinin yönetilmesi bakımından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkartmaktadır.

17. yüzyılda büyük veba salgını ve 19. yüzyılda üç kez kolera salgınıyla mücadele edilen Londra kenti örneğinde, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle gözlenen nüfus artışına bağlı olarak kısa sürede yayılan salgının halk sağlığını önemli ölçüde tehdit etmesi, veba salgını döneminde (1665 – 1666 yılları) 100.000'den ve kolera salgını döneminde (1853 – 1854 yılları) 10.000'den fazla vatandaşın hayatını kaybetmesi, endüstriyel faaliyetlere bağlı olarak meydana gelen hava kirliliği probleminin salgının yıkıcı etkisini arttırması gibi pek çok sorunla aynı dönemde baş edildiği görülmektedir. Sanayi Devrimi'nin öncü kentlerinden biri olan Londra'da yalnızca salgınların halk sağlığı ve yaşam kalitesi bakımından tehdit oluşturma durumu söz konusu değildir. Buna ek olarak, endüstrileşme faaliyetlerinin neden olduğu kentsel hava kirliliğine bağlı toplu ölümlerin yaşanması, fabrikalarda istihdam edilen işçilerin kent içerisinde yoğunlaştığı bölgelerin koşullarının halk sağlığının tesis edilmesi konusunda önemli fiziksel ve sosyal eksikliklerinin olması gibi durumlar ise Londra kenti için baş edilmesi gereken diğer

problemleri oluşturmaktadır. Kent bütününde salgınların yayılım hızını arttıran faktörlerin başında alt gelir grubuna dahil olan vatandaşların ikamet ettikleri bölgelerdeki sağlıksız koşullar gelmekte olduğundan; salgınların Londra kenti özelinde ilk ve en önemli yaygın etkisi kentin yeniden imar edilmesi olmuştur (Fischer, 2017). Bu amaç doğrultusunda, salgının yayılımını önlenmesi amacıyla Thames Nehri ve çevresindeki bataklıkların kurutulması, kentin tamamında kanalizasyon sisteminin kurulması, yerel yönetimler tarafından teknik altyapı ve üstyapı dan sorumlu olacak idari birimlerin kurulması ve yetkilendirilmesi, artan vaka sayılarını düşürebilmek adına çeşitli yasal düzenlemeler yapılması gibi çalışmalar 1870'li yıllara kadar kentin gündemini oluşturan konular arasında yer almaktadır. Salgınlar sonucunda, endüstriyel üretimin yapılmakta olduğu sanayi bölgelerinin yer seçim kriterlerinin gözden geçirilmesi, konut alanlarında gerekli ve yeterli sanitasyon koşullarının sağlanması, doğal çevreye ait bileşenler ile yapılı çevre ilişkisi üzerine yeniden düşünülmesi, yapılaşma dinamiklerinin kentsel gelişme alanlarında halk sağlığını odağına alarak hayata geçirilmesi gibi yerel ölçekte edinilen tecrübeler kazanılmıştır (Erkan, 2020; Günay, 2020; Türk vd., 2020).

6 ay gibi kısa bir zaman diliminde, tıpkı Japonya, Moskova, Berlin gibi, Paris kentinde de 20.000'den fazla kişinin kolera salgını nedeniyle hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın farklı coğrafyalarında etkisini gösteren kolera salgınının ilk dalgasının Asya'da, ikinci dalgasının ise Hindistan'da başladığı ve kısa sürede Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika'da büyük kitlesel ölümlere neden olacak biçimde yayıldığı tarihsel araştırmalarla ortaya konulmuştur (Halaçoğlu, 2014; Küskü, 2021; Türk vd., 2020). Hastalığın nedenleri anlaşılincaya kadar pek çok ülkede sağlık sisteminde radikal değişiklik yapılmadığını, toplumsal düzeyde ekonomik yapıdaki iyileştirmelere paralel olarak bir sağlık altyapısının oluşturulması üzerine çaba sarf edilmiştir. Zorunlu göçler, ülkeler arası ticari ilişkilerin zedelenmesi, uzun ve sancılı karantina süreçleri, tarımsal üretimde azalma gibi kitleleri etkileyen sonuçların doğması ise bu tür olağanüstü dönemlerinin beklenmeyen etkileri olmuştur (Türk vd., 2020). Paris kenti örneği incelendiğinde, karşılaşılan salgınla mücadele etmek amacıyla geniş sokaklar ve kaldırımların tasarlanması ve kent içi kanalizasyon sisteminin yapılandırılması gibi halk sağlığı açısından ön plana çıkan önemli adımlar atılmıştır. Diğer yandan, kamusal alanlarda yapılan bu tür fiziksel müdahaleler esnasında kent merkezinde yer alan pek çok tarihi yapının ve sokağın zarar görmesi durumu ise radikal mekansal düzenlemelerin hayata geçirilmesi sürecinin tercih edilmeyen sonuçları arasında yer almaktadır (Menteşe, 2020; Erkan, 2020; Öner, 2020). 19. yüzyılda (1853 – 1870 yılları arasında) Haussmann Planı ile radikal bir kentsel dönüşüm sürecine giren Paris kenti için, dar sokakların genişletilmesi, geniş bulvarlar ve caddeler açılması, parkların ve bahçelerin düzenlenmesi ve yeni binaların inşa edilmesi gibi fiziksel mekana yapılan müdahalelerin salgın süreçleri için önemli birer fırsat olduğunu da belirtmek gerekir. Zira, tarihsel süreçte pek çok kentte yerel yönetimlerin ancak salgın gerçeğiyle yüzleştikten sonra bu tür uygulamaları hayata geçirdikleri bilinmektedir ve bu tür müdahaleler salgınla mücadele süreçleri için geç kalmış adımlar sayılabilir.

14 – 19. yüzyıllara ait kente dair betimlemelerde İstanbul kentinde yaşanan salgınlar (veba, sıtma, çiçek hastalığı, tüberküloz, difteri, kuşpalazı, vb.) sıkça yer almaktadır. Anadolu Selçukluları döneminde yaşanan büyük veba salgını, Osmanlı döneminde yaşanan sıtma, kolera gibi hastalıklar sonucunda Anadolu coğrafyasında İstanbul dahil olmak üzere, pek çok yerleşim salgınlardan etkilenmiş ve hatta salgınlar bazı köylerin tamamen terk edilmesine, yer değiştirmesine ve haritadan silinmesine neden olmuştur (Yiğit ve Gümüşçü, 2016). Salgınların yanı sıra, kent genelinde çıkan yangınlar da kent yaşantısının gündeminde yer alan konular arasında yerini almıştır. Haftalarca süren karantina uygulamalarının görüldüğü İstanbul'da salgınlar nedeniyle yaklaşık 120.000 vatandaşın hayatını kaybetmesi, yaşanan olağanüstü durumun kente yansımaları bakımından oldukça çarpıcıdır. Hastalıkla mücadele süreçlerinde özellikle fiziksel mekanın biçimlendirilmesi ve tasarlanması konularında önemli tecrübeler

kazandırdığı açıkça ortadadır. Bina yapım tekniklerinin geliştirilmesi, yeni yapılacak binaların konumlanmasına dikkat edilmesi, kentin planlama sürecinde bir bütün olarak ele alınması ve dinamiklerinin bu tutumla değerlendirilmesi gibi kritik değişimler bu tecrübelerle örnek verilebilir. Ayrıca, tarihi kayıtlardan salgınların kentsel alanın biçimlendirilmesi sürecinde olan etkileri bağlamında denilebilir ki, 19. yüzyıldan 1980'li yıllara kadar İstanbul kenti genelinde kentsel açık ve yeşil alanlar arazi kullanım deseninde önemli bir yer tutmuştur ve pek çok konut bahçe içerisinde yer almaktadır (Menteşe, 2020; Özcü ve Atanur, 2020). Salgınlar ile başlayan, doğal ve beşeri afetler ve nüfus yoğunluğuna bağlı planlama çalışmalarıyla devam eden kentleşme hamleleriyle günümüzde İstanbul kentinin geldiği durum tartışmaya açık haldedir. Nüfusun kontrolsüz biçimde birikmesi, yapı stoğunun kentsel açık ve yeşil alanların varlığını tehdit etmesi, kamusal alan kullanımının giderek azalması, fiziksel ve sosyal mesafeye imkan bırakmayacak sıklığı kentsel planlama süreçleri sonunda meydana gelmiş olması gibi konular bu çalışmanın da konusu olan salgınlar bakımından kentsel yerleşmeleri dezavantajlı bir hale getirmektedir. Bahsedilen olumsuz sonuçlar, hali hazırda Covid-19 salgını sürecinin de özeti niteliğindedir.

Geçmişten günümüze insanlık tarihinde ortaya çıkan hastalıkların ve salgın süreçlerinin kısa süreler içerisinde yayılış göstermesinin iki önemli sebebi vardır: İnsan hareketliliği ve kentsel alanlar. Tarihe damga vuran ve 'Kara Veba' olarak bilinen veba hastalığının dünya genelinde 200 milyon kişinin ölümüne sebep olmasının altında yatan sebepleri incelendiğinde, dönemin (14. yy) ticaret merkezi niteliği taşıyan kentlerde yürütülen faaliyetler başta gelmektedir (Çam, 2020). Savaşlar, mülteciler, tüccarlar, göçmenler, deniz aşırı ülkelerle ticari ilişkiler, vb. gibi yoğun insan hareketliliğinin gözlenmesi sonucu salgınlar hızla yayılış göstermiştir. Bugün yaşanmakta olan Covid-19 salgını sürecinde ise benzer bir durum yaşanmakta ve kentlerin nüfus yoğunlukları bu yayılım sürecinde başat bir faktör haline gelmiştir. 2020 yılında Birleşmiş Tarafından yapılan açıklamada, Covid-19 pandemisi sürecinde ortaya çıkan vakaların %90'ının kentsel alanlarda görüldüğü; kırsal alanların ise bu süreçten daha az etkilendikleri ifade edilmiştir (URL -1, Erişim Tarihi: Kasım 2021). Hem önceki dönemlerde hem de günümüzde salgınların rastgele biçimde ortaya çıkmadığı ve sebeplerinden etki alanlarına kadar gösterdikleri pek çok özellik dikkate alındığında önemli birer beşeri afet türü oldukları açıkça ortadadır. Sanayi Devrimi sonrası hız kazanan endüstriyel faaliyetler, kentleşme dinamiklerinin yoğun göç alan kentlerde farklılaşması ve karmaşık hale gelmesi, sanitasyon koşullarının tesis edilmesi ve halk sağlığının önceliğe alınmasının yapılaşma süreçlerinde rant odaklı yaklaşımın gölgesinde kalması, değişen iklimsel ve meteorolojik koşulların yapıyı çevreye etkileri gibi pek çok faktör bu sonucun doğmasına neden olmuştur. Özetle denilebilir ki, tarih boyunca izlenen pandemi süreçleri farklı boyutlarıyla toplumsal dinamiklerin ve kentsel mekanların değişim ve dönüşüm süreçlerinde önemli rol oynamışlardır (Akın, 2021).

3. Farklı Perspektiflerden Risk Yönetimi Sürecine Bakış

Tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda izlenen pek çok salgın tecrübesinin doğal bir sonucu olarak farkındalığın geliştiğini ve salgınlar gibi beşeri afetler karşısında 'hazırlıklı olma' halinin öğrenildiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın amaç kısmında da vurgulandığı üzere, salgınlardan edinilen tecrübeleri kaçınılmaz olarak kent yaşantısına yansıtılmış olup; tek yönlü mesleki değerlendirmeler ışığında salgınların etkisiyle yaşanan kentsel değişim ve dönüşüm süreçlerinin farklı uzmanlık alanlarının yetkinliği ile (epidemioloji, halk sağlığı, enfeksiyon hastalıkları, tarih, ekonomi, şehir planlama, risk yönetimi, vb.) çok yönlü biçimde ele alınması gerektiği net biçimde anlaşılmıştır. Çalışmada, şehir planlama meslek disiplininin bu tür beşeri afetlerde etkin ve çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirebilme potansiyeli taşıması bakımından ön plana çıkarılmasının gerekçesi ise, *Bölüm 2 - Beşeri Afet Türü Olarak Salgınlar ve Kent* başlıklı bölümde vurgulandığı üzere, geçmişten günümüze kadar geçen süreçte izlenen pandemi süreçlerinin kentsel mekanlar üzerindeki etkilerinin yadsınamaz olmasıdır.

“Dünyanın en büyük karantinası” (Öner, 2021) olarak adlandırılan Covid-19 salgınının insanlığa öğrettiği önemli derslerden biri, disiplinlerarası ve eşgüdümlü biçimde üretilen politika ve stratejiler toplumların olağanüstü durumlarla baş edebilmesini kolaylaştırmakta ve olası riskler karşısında kırılabilirlikleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Bahsi geçen politika ve stratejilerin kriz yönetiminden ziyade risk yönetimi odaklı olması gerektiğine yönelik farkındalık ise günümüzde tanıklık edilen pandemi sürecinin diğer önemli öğretisidir. Uygulama kısım (karar destek sistemleri, bilgi teknolojileri, şehir planlama) ve kuramsal kısımdan (yasal mevzuat, kamu yönetimi, araştırma – inceleme) oluşan risk yönetimi sürecinin başarıyla yönetilmesi halinde, hem bireysel hem kentsel hem de ülke ölçeğinde olası afet durumlarına karşı dirençliliğin artacağını göstermiştir. Bu öngörülen sonuç, doğal olarak, pandemi dönemlerini de kapsamaktadır.

Wirth’in bakış açısıyla, kentlerin genel özellikleri arasında büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik kavramları yer alır (Özcü ve Atanur, 2020) ve kentsel yaşantının karmaşık yapısına dair önemli ipuçları bu bakış açısı tarafından sunulmaktadır. Bu yapısal özellikten yola çıkarak, önceki dönemlerde yaşanmış ve günümüzde yaşanmakta olan pandemi süreçlerinde çok paydaşlı ve çok katmanlı problemlerin çözümlerine dair arayışlarda hem akademik yazında yer alan kuramsal çalışmalarda hem de merkezi ve yerel yönetimler tarafından hayata geçirilen uygulamalarda farklı disiplinlerin uzmanlıklarına başvurulduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde halk sağlığı, şehir planlama, bilgi sistemleri ve kamu yönetimi gibi alanlarında Covid-19 salgını ile mücadele edilmesi sürecinde koordineli ve eş zamanlı biçimde eylem, politika ve strateji üretildiğine tanıklık edilmesi güncel bir örnek olması bakımından kıymetlidir. Salgınların beşeri afet türlerinden biri olarak karşımıza çıktığı ve ‘pandemik felaketler’ olarak nitelendirildiği günümüz koşullarında, salgınlarla mücadele süreçlerinin kapsamlı, bütüncül ve çok paydaşlı biçimde ele alınması gerekliliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Meslek disiplinlerinin uzmanlıklarının yanı sıra, sektörel olarak farklılaşan yapıların da (kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, vb.) afet yönetim sürecinin temel aşamalarında (risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme) mutlaka görev alması gerektiği Covid-19 salgınıyla mücadele sürecinin kazanımlarından biridir (Sağlık Bakanlığı, 2019). Sağlık Bakanlığı tarafından 2019 yılında hazırlanan Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı kapsamında risk yönetimine ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir:

“Detaylı ve bütüncül bir pandemik plan için çok paydaşlı yaklaşım ve halkın katılımına ihtiyaç duyulmaktadır. Çok paydaşlı yaklaşım; konuyla ilgili birçok kamu ve özel sektör kademesinden uzmanın, politik gelişim, mevzuat/kanun hazırlama, hayvan sağlığı, halk sağlığı, hasta bakımı, laboratuvar tanısı, aşı ve ilaç tedariki, iletişim ve afet yönetimi gibi konularla ilgilerinden dolayı konuya müdahil olmaları olarak tanımlanmaktadır. Halkın katılımı ise, kişilerin pandemi ile ilgili sorumluluklarını bilmelerini ve fikir beyan etmelerini sağlayarak ihtiyaç duyulacak yerel bilgi ile kaynakların en verimli şekilde kullanılması ve koruyucu önlemlere uyumlarını azami seviyeye çıkaracak etkili bir yöntemdir”.

Küreselleşme ve modernleşmenin etkisiyle özellikle kentsel alanlarda risklerin doğdukları yerde kalmaması ve kısa sürede hızlı biçimde yayılım göstermesi (Beck, 1992) gerçeğiyle yüzleşen modern toplumlar, geleneksel yöntemlerle sürdürülen kriz yönetimi uygulamalarından risk yönetimi uygulamalarına yönelmişlerdir. Doğal olarak, bu eksen değişikliğinin temelinde, toplumsal ölçekte üretilen risk faktörlerinin (yoğun nüfus ve yapı yoğunluğunun kentsel alanlarda birikimi, sınırsız ihtiyaçlar doğrultusunda sınırlı doğal kaynakların kullanımı, sürdürülebilir olmayan yaklaşımlar, vb.) daha fazla tehdit içerdiği gerçeği yatmaktadır (Giddens, 1999). Bunun yanı sıra, dünya genelinde ‘risk toplumu’ olma yönünde bir eğilim görüldüğü; bu eğilimin beklenen bir sonucu olarak olağanüstü koşulların giderek normalleşmesi karşısında kayıtsız kalınması tehlikesinin baş gösterdiğine dikkat

çekilmektedir (Beck, 1992). Önceki dönemlere kıyasla, risk kavramının etki alanının kentsel ölçekten küresel ölçeğe genişlemiş olması sonucunda günümüzde doğal ve/veya beşeri afetlerle mücadele konusunda izlenen yol, yapılaşma süreçlerinde klasik yöntemlerin (kriz planlama, kriz yönetimi, vb.) geri planda bırakılması ve yenilikçi yöntemlerin (risk planlama, bütünleşik afet yönetimi, modern afet planlama, vb.) tercih edilmesi biçiminde olmaktadır (Tunç ve Atıcı, 2020).

Risk yönetimi sürecinin doğası gereği çok disiplinli bir yapıda olduğu vurgusundan hareketle, pandemi dönemlerinde kapsamlı bir bakış açısı olarak risk yönetiminden nasıl yararlanılabilir sorusunun yanıtlanması önem kazanmaktadır. Salgın hastalıklara ilişkin tehlike ve risk değerlendirmelerinin yapılması, hastalıkların klinik bulgularının saptanması, hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran ve/veya engelleyen faktörlerin tespit edilmesi, toplumsal bağışıklığın artırılması adına uygulanabilecek tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi (Tunç ve Atıcı, 2020) gibi konularda risk yönetim sürecinde epidemiyoloji, halk sağlığı, enfeksiyon hastalıkları gibi uzmanlık alanlarının ön plana çıktığı izlenmektedir. Diğer yandan, ortaya çıkan salgın hastalıkların görüldüğü yerleşim alanlarının saptanması, etkilerinin kentsel – bölgesel – ulusal ve küresel düzeylerde ne tip sonuçlar doğuracağına öngörülmesi, pandemi süreçlerinin toplumsal – sosyal – ekonomik – kültürel süreçlere olan etkilerinin izlenmesi gibi konularda risk yönetim sürecinde şehir planlama, kamu yönetimi, bilgi sistemleri, tarih, ekonomi gibi uzmanlık alanlarının ön plana çıktığı izlenmektedir. Temel amacın, salgın hastalıkların ortaya çıkması halinde, bireysel ölçekten küresel ölçeğe kadar her alanda mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi ve doğru zamanda doğru adımların atılması olduğunu unutmamak, risk yönetimi sürecinin başarıyla yürütülmesini sağlayacaktır.

Farklı meslek disiplinlerinin kendi perspektiflerini yansıttıkları salgınla mücadele süreçleri incelendiğinde, geçmişten günümüze çeşitli uygulama örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında modern tıp biliminin henüz ilaç ve tedavi geliştirilmeyen dönemlerde alternatif tıp uygulamalarından yararlanılması, liman kentlerinin salgın yayılmasını önlemek amacıyla yerel düzeyde zorunlu kıldığı karantina ve kordon uygulamalarının ticari ve idari ilişki içerisinde buldukları merkezi yönetimler tarafından da benimsenmiş olması (Tunç ve Atıcı, 2020), sıtma hastalığıyla mücadele edildiği dönemlerde tarımsal üretimin modern tekniklerde ve denetimli ortamda yapılmasına dair projeler geliştirilmesi (Akdur, 2006), bilgi teknolojilerinden yararlanılarak bulaşıcı hastalıkların etkilerine dair simülasyonlar yapılması (Duran, 2020) gibi örnekler yer almaktadır.

Pandemi süreçlerine dair elde edilen tecrübe ve kazanımların yanı sıra, sürece olumsuzluklar ve gözlenen eksiklikler bakımından eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmak da oldukça önemli ve gereklidir. Afetler karşısında 'hazırlıklı olma' halinin Covid-19 salgını sürecinde etkin bir biçimde uygulamaya geçirilemediğini görmekteyiz. Risk kavramının ve devamında getireceği belirsizliklerin net biçimde hesaplanmayacağı gerçeğinin farkında olmakla birlikte; tarihi kayıtlardan edinilen bilgiler ışığında insan hareketliliği ve kentsel faaliyetler neticesinde salgın hastalıkların kısa sürede ve hızlı yayıldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Geçmiş salgın tecrübelerinden edinilen bu dersi, sağlık sektörüne ilişkin daha sistemli bir yaklaşım geliştiren ve kriz öncesinde olası risklere göre planlama süreçleri işleten ülkelerin Covid-19 salgınıyla mücadele sürecinin göreceli olarak daha başarılı şekilde atlattığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, risk yönetim sürecindeki aksaklıkların kriz yönetim sürecinde telafi edilemeyeceği fikrini savunan ülkelerde bu pandemi süreciyle mücadele daha etkin biçimde yürütülmüştür. Bu sonuç bize gösteriyor ki, risk yönetimi sürecinde gösterilen başarı kriz yönetim sürecini de etkilemektedir (Turan ve Çelikyay, 2020).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Mekan kavramı zemininden pandemi süreçleri ele alındığında önemli bir çelişkinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çelişkili durumun net biçimde anlaşılması adına iki önemli gerçeğin üzerinde durmak gerekir: (1) Kentsel alanlara ‘mekan’ algısı veren temel unsurun insan olması ve (2) kentsel alanların yoğun kullanımının salgın hastalıklar için ‘üreme mekanı’ haline dönüşmesi (Öner, 2020). İnsanlığın Mart 2020 döneminden bugüne mücadele etmek durumunda kaldığı Covid-19 pandemisi süresince dünya genelinde yaklaşık 140 milyon vaka sayısı (Kasım 2021 itibarıyla) ve yaklaşık 3 milyon 600 bin kişinin (Kasım 2021 itibarıyla) salgın nedeniyle hayatını kaybetmesi, kentlerin salgın hastalıkların görüldüğü durumlarda yarattığı çarpan etkisini net biçimde açıklamaktadır (URL-2).

“Bireylerin gündelik yaşamlarında çevreyle olan ilişkisinin iyileştirilip daha nitelikli ve sağlıklı bir duruma dönüştürmek kentsel planlamanın temel önceliklerinden biridir.” diyen Usta’nın ifadesinden (Usta, 2020) yola çıkılarak, denilebilir ki, kentsel alanlarda görülen ilk salgın dönemlerinden günümüze kadar geçen sürede pandemi süreçleri kentsel mekanlarda birtakım temel unsurlarda kritik değişim ve dönüşümlere vesile olmuştur. Bu unsurlara ilişkin detaylar Tablo 1’de detaylı biçimde ifade edilmiştir. Buna göre; kent yaşantısının temel unsurları arasında yer alan işlev, aktivite, sosyal hizmet, mekansal tercihler, esneklik, eşitlik, eşitsizlik ve farkındalık kavramların algılanma ve anlamlandırma süreçlerinde değişime uğradığına tanıklık etmekteyiz. Örneğin, salgın hastalıkların neden olduğu kriz dönemlerinden çıkışın anahtarının ‘planlama’ olduğunun fark edilmesi Farkındalık unsuru ile açıklanabilir ve bu kapsamda açığa çıkan ana temaların kentsel yaşam dinamikleri, kriz yönetimi, karantina toplumu, sosyal mesafe, yerel hizmetlere erişim, alternatif ulaşım, ekonomik dinamikler, bireysel ve toplumsal sorumluluk, zorunlu ve bağlayıcı kent yaşamı olduğu ifade edilebilir. Diğer örnek olarak, salgın hastalıkların fiziksel mekanlarda radikal değişimleri tetiklemesi Mekansal Tercih unsuru ile açıklanabilir. Bölüm 2 (Beşeri Afet Türü Olarak Salgınlar)’de yer verilen Paris kenti örneğinin çıkarımlarından da anlaşılacağı üzere, salgınların tecrübe edilmesiyle kentlilerin mekana ve mekansal kullanımlara bakış açıları kısa sürede kritik biçimde değişmektedir. Yolların ve sokakların genişletilmesi, açık ve yeşil alanlara talebin giderek artması, ağırlıklı olarak yaz dönemlerinde kullanılan ikincil konutların salgının ağırlaştığı dönemlerde daha fazla tercih edilmesi, toplu taşıma alternatiflerinden bireysel araç kullanımına yönelme, kamusal alan kullanımlarının gittikçe ve bilinçli biçimde azal(tıl)ması gibi örnekler bu bakış açısı değişimini net biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Pandemi sürecinin kentsel mekanlara etkileri (Yazarlar tarafından üretilmiştir)

| UNSUR | DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM TEMALARI |
|-----------------|---|
| İşlev | Kamusal alanlar, açık alanlar, yeşil alanlar |
| Aktivite | Yayalaştırma, sağlıklı kentsel çevre, boş zaman aktiviteleri |
| Sosyal Hizmet | Dayanışma, kaynak dağılımı, bağımsız yerel uygulamalar |
| Mekansal Tercih | Müstakil yaşam, geniş açıklıklar, ikincil konutlar |
| Esneklik | Evden çalışma, evden eğitim, evden sağlık hizmetleri |
| Eşitlik | Kısıtlar, haklar, sorumluluklar, kentsel alan kullanımı |
| Eşitsizlik | Gıda temini, kamu hizmetlerine erişim, hijyen koşulları |
| Farkındalık | Kentsel yaşam dinamikleri, kriz yönetimi, karantina toplumu, sosyal mesafe, yerel hizmetlere erişim, alternatif ulaşım, ekonomik dinamikler, bireysel ve toplumsal sorumluluk, zorunlu ve bağlayıcı kent yaşamı |

Belirlenen unsurlarda meydana gelen değişim ve dönüşüm süreçlerinin kentsel mekanda uygulamada nasıl karşılık bulduğu üzerine değerlendirmeler yapılması, kriz döneminin anahtarı niteliği taşıyan planlama kavramının içinin doldurulması ve doğru biçimde algılanmasına fayda sağlayacaktır. Tablo 2’de kentsel planlamanın araçları ve pandemi süreçlerinde bu araçların kullanım alanları üzerinde durulmuştur. Örneğin, Covid-19 pandemisi sürecince dünya genelinde farklı organizasyonlar (Habitat, Dünya Sağlık Örgütü, vb.) eliyle hazırlanan açık erişimli sağlık platformlarında ülkelere dair güncel vaka sayılarına yönelik güncel istatistiklerin ve Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak hazırlanan güncel tematik haritalar kamunun bilgilendirilmesi amacıyla sunulmuştur. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) tabanlı bu uygulamalar sayesinde kentsel alanlarda salgın hastalığa yönelik doğru bir risk yönetim ve planlama süreci yürütülebilmesi sağlanmıştır. Benzer biçimde, Covid-19 pandemisi süreciyle Risk Yönetimi konusunda dünya genelinde ülkeler önemli bir sınav vermişlerdir. Kentsel planlama araçlarından biri olan risk yönetimi alanında salgınla baş edebilme kapasitesi ve dirençliliğin bireysel ve toplumsal düzeyde artırılması, stratejik hazırlık ve eylem planlarının kısa sürede yapılması ve hayata geçirilmesi, karar alma süreçlerine katılımın tüm paydaşlar tarafından sağlanması ve risk iletişimi konusunda uzmanlaşma sağlanması ve sürecin tamamında yetkili ve etkin bir rol üstelenen Bilim Kurulu’ndan danışmanlık hizmetinin alınması gibi önemli adımlar atıldığını görmekteyiz.

Tablo 2. Pandemi sürecinde kentsel planlama araçlarının kullanımı (Yazarlar tarafından üretilmiştir)

| ARAÇ | KULLANIM ALANLARI |
|--------------------------|--|
| Yatay ve düşey etkileşim | Kurumlararası entegrasyon, çok disiplinli yaklaşım, çok paydaşlı yapı, tek merkezden risk ve kriz yönetimi |
| Ulaşım politikaları | Yoğunluk azaltma, farklı ulaşım modları, denetim |
| Halk sağlığı | Sağlık eğitimi, dezenfeksiyon işlemleri, sağlıklı kentler, sağlıklı gıda ve içme suyuna erişim, yeterli sağlık altyapısı |
| Sosyal hizmetler | Dezavantajlı gruplar, göçmenler, temel ihtiyaç maddelerine ilişkin üretim ve tedarik zincirleri, maddi yardımlar, toplumsal dayanışma |
| Kısıtlamalar | Sosyal izolasyon, sokağa çıkma yasakları, müdahalesizlik, serbest bırakma, uzaktan eğitim modeli, evden çalışma modeli, ulaşım ve dolaşımın kısıtlanması |
| Kamusal alan kullanımı | Nüfus seyreltme, kontrollü sosyal yaşam politikaları, kamu düzeninin devamı, meydanlara ilişkin farklılaşan algı, toplumsal bilinçlendirme |
| Tasarım | Şehir planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı, açık – kapalı mekan kullanımları, yaya ve bisiklet yolları, cadde ve sokak genişlikleri, kentsel açık ve yeşil alanlar, çocuk oyunları, otoparklar |
| Risk yönetimi | Baş edebilme kapasitesi, dirençlilik, stratejik hazırlık ve eylem planları, karar alma süreçlerine katılım, Bilim Kurulu’ndan alınan danışmanlık hizmetleri, risk iletişimi |
| Teknoloji | Veri tabanları, açık erişimli sağlık platformları, güncel istatistikler, güncel karşılaştırmalı haritalar, Coğrafi Bilgi Sistemleri, akıllı şehirler, medya ve iletişim desteği, danışma hatları, mobil uygulamalar |
| Sektörel yapı | Tarımda küçük üreticiye artan rağbet, kentlerde tüketim alışkanlıkları, kent içi bazı ticari faaliyetlerin (berber, kuaför, lokantalar, düşün salonları, vb.) kısıtlanması, ekonomik denetim tedbirleri, vergi ve kredi erteleme işlemleri |

Tarihsel perspektiften bakıldığında, toplumsal yaşamı ve kent planlama süreçlerini her yönüyle etkileyen kitlesel hastalıkların (salgınların) farklı coğrafyaların kendilerine has kırılma noktalarının ölçülmesi için önemli birer gösterge olduğu açıktır. Dikkatle incelendiğinde, pek çok kentte noktasal olarak başlayan ancak zamanla yayılım gösteren salgın hastalıkların, coğrafi koşullar ve farklılaşan niteliklere odaklanılmadığı durumda, kentsel alanlarda benzer değişimler gösterdiği net biçimde görülecektir. Farklı dönemlerde farklı biçimlerde kendini gösteren ve kentsel yaşamın kentliler açısından bir imtihana dönüşmesine neden olan

salgınlarla mücadele konusunda doğru adımlar mevcut kırılmalıkların azaltılmasına vesile olacaktır. Bu adımlar, tıpkı doğal ve/veya beşeri afetler de olduğu gibi, risk planlamasının doğru biçimde uygulanması halinde olası afet risklerinin azaltılması veya minimize edilmesinin doğal birer sonucu olacaktır.

Sonuç olarak, bireylerin, toplumların ve yönetimlerin bakış açılarını ve süregelen uygulamaların temelinden sarsan ve değişime zorlayan bir pandemi süreci yaşanmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kentlerin olası kriz durumlarında ne kadar kırılmalı olduğu ve mevcut imkanlarıyla yeni durumlara uyarlanabilme kapasitesinin ne kadar düşük olduğu pandemi sürecinin en önemli tecrübelerinden biridir. Bu noktada kent planlama disiplini ile risk yönetimi uzmanlık alanının kent ve kentli yaşantısına dair ortak kaygılarının giderilmesi adına birlikte çözüm üretebiliyor olmaları oldukça önemli bir avantajdır. İşbirliği ve eşgüdüm ile farklı disiplinlerin ortak paydada buluşması sağlanarak, kentsel yaşamın 'bireyleri hasta eden alanlar' olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, her kriz bizlere yeni bir şeyler öğretir (Partigöç ve Tarhan, 2020).

Kaynaklar

Akdur, R. (2006). "Sıtma ve Sıtma Salgınları Tarihi", Bilim Tarihi Araştırmaları, Sayı:2: 11.

Akın, E. (2021). "Pandemi Sonrasında Kent Mekânının İki Yüzü: Düşler ve Gerçekler", İdealkent, Covid-19 Özel Sayısı, Cilt Volume 12, 181-197, DOI:10.31198/idealkent.892816.

Beck, U. (1992). "Risk Society: Towards a New Modernity", Published in association with Theory, Culture & Society, Sage Publications.

Çam, Y. (2020). "Covid-19 Süreci ve Kentsel Mekanların Kullanımının Yeniden Planlanması", Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Aralık 2020, ss. 67-79.

Duran, H. (2020). "Devletlerin Koronavirüsle Karşılaştırmalı Mücadele Stratejileri", İstanbul: SETA Yayınları.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Resmi İnternet Sitesi, <https://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/urban-health/who-european-healthy-cities-network/what-is-a-healthy-city>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Erkan, P. (2020). "Kentleri Dönüştüren Salgınlar – I", Şehir Konuşmaları, Marmara Belediyeler Birliği Şehir Politikaları Merkezi, <https://www.youtube.com/watch?v=eEgbFWYw-u8>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Fischer, C. J. (2017), "Unequal Implementation: The Impact of Government Anti-Plague Policies on the London Poor in 1665", UVM Honors College Senior Theses, 1-79.

Furuse, Y., Suzuki, A., Oshitani, H. (2010). "Origin of measles virus: divergence from rinderpest virus between the 11th and 12th centuries". Virology Journal, 7 (52), doi: 10.1186/1743-422X-7-52.

Giddens, A. (1999). "Risk", BBC News, http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_99/week2/week2.htm, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Günay, Z. (2020). "Kentleri Dönüştüren Salgınlar – I", Şehir Konuşmaları, Marmara Belediyeler Birliği Şehir Politikaları Merkezi, <https://www.youtube.com/watch?v=eEgbFWYw-u8>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Halaçoğlu, A. (2014). "Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)", 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, ISBN 978-975-16-2958-6.

İnal, T. (2020). "Salgınla Mücadelenin Kentsel Tezahürü", <https://www.birgun.net/haber/salginda-mucadelenin-kentsel-tezahuru-296162>, Erişim Tarihi: Kasım, 2021.

Küskü, F. (2021). "How did Abdul Hamid II Cope With The Pandemic?", Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi, Kapadokya Üniversitesi.

Menteşe, L. (2020). "Kara Vebanın Batı ve Doğu Toplumlarına Etkisi", AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 2(1), 78-87.

Öner, A. C. (2020). "Kentleri Dönüştüren Salgınlar – I", Şehir Konuşmaları, Marmara Belediyeler Birliği Şehir Politikaları Merkezi, <https://www.youtube.com/watch?v=eEgbFWYw-u8>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Özcü, A., Atanur, G. (2020). "Kovid-19 Pandemisinin Kent Yaşamına Etkisi: Kamusal Alan Üzerine Değerlendirmeler", Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 16 (2), 237 – 250, Issn: 1305-7979.

Partigöç, N.S., Tarhan, Ç. (2020). "Bir Pandemi (Covid-19) Süreci Tecrübesi: Kentlerin Kırılganlığının Azaltılmasında Teknolojinin Rolü", Şehir ve Toplum Dergisi, Sayı:17, Eylül – Aralık 2020, Marmara Belediyeler Birliği.

Sağlık Bakanlığı (2019). "Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı", Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sanderson, D. (2020). "So coronavirus will change cities – will that include slums?" <https://theconversation.com/so-coronavirus-will-change-citieswill-that-include-slums-137072>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Snowden, F. M. (2019). "Salgınlar ve Toplum: Kara Ölümünden Günümüze". Yale University Press, ABD.

Tunç, A., Atıcı, F.Z. (2020). "Dünyada ve Türkiye'de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme", Troyacademy 5 (2), 329-362.

Turan, A., Çelikyay, H. H. (2020). "Türkiye'de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss.1-25, <https://doi.org/10.33712/mana.733482>.

Türk, A., Bingül, B.A., Ak, R. (2021). "Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri", Gaziantep University Journal of Social Sciences, Special Issue, 612-632.

URL-1: "Koronavirüs tehlikesi kentlerde daha yüksek". <https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-tehlikesi-kentlerde-daha-y%C3%BCksek/a-54343087>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

URL-2: "Covid-19 "Coronavirus Pandemic". <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Usta, R. (2020). "COVİD - 19 Toplumsal Yaşantıyı Radikal Bir Şekilde Nasıl Dönüştürdü", KentHaliOrg, http://kenthali.org/yazi-detay.php?entry_id=50, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Varlık, N. (2020). "Tarihteki pandemiler uzun vadede kökten değişimlerin ipuçlarını verir", <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/pandemi-tarihçisi-doc-dr-varlik-tarihteki-pandemiler-uzun-vadede-kokten-degisimlerin-ipuclarini-verir/1930036>, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Wildeford, P. (2017). "How long does it take to research and develop a new vaccine?, A part of a series 'Exploring The Cost-Effectiveness of Vaccines'". Effective Altruism Forum, Erişim Tarihi: Kasım 2021.

Yiğit, İ., Gümüştü, O. (2016). "Manisa ve çevresinde salgın hastalıkların iskâna etkisi (XVI-XX. yy.)". International Geography Symposium.